

Voldsomme betydningsændringer

Farø, Ken Hundewadt; Elbro, Carsten; Boye, Kasper

Published in:
Mål og mæle

Publication date:
2007

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Farø, K. H., Elbro, C., & Boye, K. (2007). Voldsomme betydningsændringer. *Mål og mæle*, (2), 4-5.

mål+2+mæle

30. ÅRGANG, JULI 2007

Hårrejsende sprog

Når man er bange – altså rigtig bange – rejser hårene sig på ens krop. Det har givet anledning til et fast udtryk for rædsel, som går helt tilbage til Job (Jobs bog 4,15) og Vergil (Æneiden 2,774). Men blandt jordens sprog er der masser af andre udtryk for rædsel, som tager udgangspunkt i menneskekroppen og dens opførsel. Læs artiklen *side 7*.

Asmaa, Naser og de andre

Der er masser af muslimske fornavne i Danmark. Men hvad vil det egentlig sige, at de er muslimske? Hvad betyder de? Og hvilke er de mest populære? Læs artiklen *side 12*.

Fy for en Sulejma

"Sulejma er dybt alkoholiseret, har to brækede arme og mærker på hele kroppen efter fald, hendes hjem er ubeskriveligt uhumsk". Det fortæller *Sygeplejersken* i juni 2006. Navnet *Sulejma* er opdigtet, men det er ikke tilfældigt valgt. *Sulejma* har haft en trist skæbne, men måske er der lys forude. Læs artiklen *side 19*.

Rundt om nederlandsk – eller hollandsk

Pas på hedder *pas op*, og sådan er det hele vejen igennem – eller hvad? For ikke så længe siden udkom de første omfattende ordbøger mellem dansk og nederlandsk, nemlig *Dansk-Hollandsk Ordbog* og *Hollandsk-Dansk Ordbog* (Gyldendal). Vi har benyttet anledningen til at bede tre sprogforskere, en fra Belgien og to fra København, give hver sit bud på, hvad nederlandsk er for en størrelse. Læs det første bud *side 24*, og se kortet *side 32*.

Sprogligheder 2

Hoppende mave,
sur lever og andre
frygtelige følelser 7

Asmaa, Naser og
de andre muslimske
fornavne i Danmark 12

Sulejmas skæbne 19

Nederlandsk:
et sprog der
spænder vidt 24

Nogle påfaldende
vokaler: om udtalen
af *stress*, *dress* og
tænke, *penge*,
venner 29

Nordmændene taler
og skriver kun
deres eget sprog for
at drille os.

Poul Henningsen
(1894-1967)

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet,
Njalsgade 120,
2300 København S
E-mail: ce@hum.ku.dk

? Forsimples grammatikken?

Der synes at være en tendens til, at de grammatiske formers antal går ned. Således er det blevet så almindeligt med dramatisk præsens (præsens brugt om noget datidigt), at man kan frygte for, om præteritum vil overleve som grammatisk form. I avisen læser man: *Kvinde springer ud fra vindue*. Nu har det længe ligget mig på rygmarven, at præsensformen også bruges som futurum, så jeg spørger: Hvornår sker det? Jeg vil derhen og se det! Men så er sagen jo den, at det betyder 'kvinde sprang ud fra vindue'. Præsens bruges om det nutidige, det eviggyldige, det fremtidige og i tiltagende grad som dramatisk præsens; men når

denne form misbruges, mister den sin oprindelige effekt som dramatiseret og aktualiseret.

Hans Christophersen
Frederiksberg

! Nyhedsmedierne har længe været storforbrugere af dramatisk præsens. Jo mere medierne fylder i dagligdagen, desto mere fylder dramatisk præsens således også. Foreløbig er der imidlertid ingen grund til at frygte, at præteritum fortrænges af (dramatisk) præsens. I en lang række sammenhænge er præteritum vores eneste middel til at referere til datiden. Man kan f.eks. ikke spørge sin kone: *Hvad ønsker du dig til jul?* og forvente at få oplyst ønskerne fra sidste jul (med mindre man ikke har opfyldt dem).

Der er heller ingen grund til at frygte, at de danske grammatiske formers antal går ned. Grammatiske former har det med at forsvinde efter en tid, men dels dukker der hele tiden nye op, dels kan vi sagtens klare os med leksikalske former i stedet for grammatiske. Det anslås f.eks., at omtrent halvdelen af verdens sprog mangler grammatiske tempusformer, men mandarinkineserne og andre folk, der taler sådanne sprog, klarer sig glimrende med leksikalske former svarende til de danske adverbialer *nu, i morgen, ved middagstid*.

KB

? Dobbelt så meget end

Der er i nyere tid en tendens blandt journalister til at skrive *dobbelt så meget end*. Jeg har desværre ingen konkrete eksempler, men på Google finder man 146 tilfælde. I "gamle dage" hed det *dobbelt så meget som*. På Google er der her 45.800 tilfælde. Har I en kommentar?

Med de venligste hilsener

Svend Thaarup

Kastrup

! Der er rigtignok en lille tendens til at erstatte *som* med *end* i visse sammenhænge: *Marstal [...] er mere end dobbelt så dyr end Ringe* (Fyens Stiftstidende); *Retsbygningen i Herning [...] er mere end dobbelt så stor end bygningen i Holstebro* (Herning Folkeblad). Det er der en god forklaring på.

Som og *end* kan begge anvendes som sammenligningskonjunktioner. *Som* angiver da lighed, mens *end* angiver forskel. Det hedder f.eks. *lige så bred som*, men *bredere end*, når man sammenligner størrelser mht. bredde. I visse tilfælde kan det imidlertid være vanskeligt at se, at *som* angiver lighed. Det kan det i den faste forbindelse:

gradsangivelse + *så* + adjektiv + *som*,

når gradsangivelsen ikke angiver lighed (præcis *så dyr som*; *lige så meget som*), men forskel (halvt *så dyr som*; 100 gange *så meget som*). F.eks. når man siger *Kjeld er dobbelt så bred som sin kone*.

Her må man forestille sig, at man så at sige sætter *dobbelt* uden for parentes – man sammenligner, før man doubler op:

dobbelt (så bred som sin kone).

Først udpeger man en uspecificeret bredde: *så bred*. Så specificerer man den, idet man sammenligner den med bredden af Kjelds kone og med *som* angiver, at de to bredder er lig eller i hvert fald tilnærmelsesvis lig hinanden: *så bred som sin kone*. Først derefter doubler man op: *dobbelt så bred som sin kone*, idet man altså tilskriver Kjeld en bredde, der udgør det dobbelte af en bredde, der er (tilnærmelsesvis) lig Kjelds kones: *Kjeld er dobbelt så bred som sin kone*.

Det er logikken bag brugen af *som* i *dobbelt så bred som* og lignende udtryk. Men den logik er for længst glemt. *Dobbelt så bred som* er et fast udtryk, som vi bruger uden at tænke nærmere over det.

Hvis man i stedet for bare at bruge det faste udtryk begynder at tænke over den sammenligning, man vil udtrykke, og over, hvordan man vil udtrykke den, er det en anden logik, der ligger lige for: Kjeld afviger fra sin kone mht. bredde – derfor må man skulle bruge *end*, når man sammenligner de to. Det er denne i og for sig naturlige logik, der ligger i baghovedet på dem, der ville sige *Kjeld er dobbelt så bred end sin kone*. Her sætter man *dobbelt* inden for parentes – man doubler op, før man sammenligner:

(*dobbelt så bred*) *end sin kone*.

Først udpeger man en uspecificeret bredde: *så bred*. Så doubler man den op: *dobbelt så bred*. Og først derefter sammenligner man med bredden af Kjelds kone: *dobbelt så bred end sin*

kone. Her gribes der til *end* som sammenligningskonjunktion, eftersom den bredde, der tilskrives Kjeld og udtrykkes af *dobbelt så bred*, netop afviger fra Kjelds kones bredde.

Det, at afvigelsen har en god og naturlig forklaring, betyder ikke, at den foreløbig bør betragtes som andet end en fejl. Brugen af *end* for *som* vil lyde forkert i de fleste danskeres ører, og det er i sidste ende flertallet, der bestemmer, hvad der er rigtigt og forkert dansk.

KB, KF og CE

? Voldsomme betydningsændringer

Jeg har gået og spekuleret over fænomenet, at et ord går hen og betyder lige det modsatte af, hvad det tidligere har gjort. Der er som bekendt mange unge, som nu mener, at *godt i klokken godt tolv* betyder 'lige knap', hvor jeg mener 'godt og vel'. Jeg ved, at det er blevet omtalt før, og måske har det også et navn, men jeg kan ikke mindes, at det rigtig er blevet forklaret, hvordan det opstår. Det er vel de voksne, der har lært børnene at tale? Hvordan kan det så kollektivt komme til at betyde noget andet i en aldersgruppe?

Venlig hilsen

Alice Vilstrup

København K

! Fænomenet har en betegnelse, nemlig *pendulord*, og det er et meget populært emne i nyere dansk sprogvidenskab. Det har været omtalt i Mål og Mæle af Lars Brink, 23. årg. nr. 3, s. 14-20, og er for nylig blevet behandlet af Jørgen Nørby Jensen i

decembernummeret (2006) af Nyt fra Sprognævnet. Pendul-metaforen skal illustrere, at et ords betydning svinger fra den ene side til den anden. Måske er den ikke helt velvalgt, for et pendul svinger jo hele tiden, hvad et pendulords betydning ikke gør. Langt de fleste omtaler af pendulord er beskri vende. En forklaring på fænomenet er meget vanskeligere at give. Men lad os forsøge.

Vores forklaring indeholder to dele. For det første giver den et bud på, hvordan man kan komme på, at et ord skulle have den modsatte betydning af, hvad det har. Og for det andet giver den et bud på, hvordan man får spredt sin misforståelse blandt sine legekammerater.

Voksne lærer ikke direkte børn, hvad ordene betyder. Det er noget, børn i høj grad gætter og regner sig frem til. Her opstår muligheden for sprogligt ratslør og i sidste ende kollektive forandringer af sproget. Hører et barn ordet *flaske* første gang, vil det måske ud fra den konkrete sammenhæng slutte, at det betyder 'sodavand', fordi flasken indeholdt denne drik. Som førstegangsbruger kan barnet jo ikke vide, hvad der er gængs.

Det særlige ved pendulord er, at deres betydning bevæger sig på en skala – fra den ene side af et neutralt midtpunkt til den anden. Tag pendulordet *bjørnetjeneste* som et af de mest forståelige eksempler. Ledet *-tjeneste* betegner i sig selv noget, der kan være godt eller dårligt, stort eller småt. Det er derfor naturligt at forstå *bjørne-* som en præcisering af, hvor på skalaen 'god'/'stor'-'dårlig'/'lille' vi befinder os. Men hvor barnet, der

hører ordet for første gang, således rimeligvis nok forstår, at *bjørnetjeneste* er en præcisering af tjeneste på skalaen 'god'/'stor'-'dårlig'/'lille', er det ikke sikkert, det står klart for det, hvilken præcisering der er tale om. Barnet må gætte på en af skalaens to muligheder: 'god'/'stor' eller 'dårlig'/'lille'. Og her kan det meget vel få den idé, at *bjørnetjeneste* betyder noget stort og rart – 'en mægtig hjælp' – snarere end noget ubehageligt – 'en meget dårlig hjælp', den oprindelige betydning.

Tilsvarende med *forfordele*. Barnet kan blive nødt til gætte på, om ordet betegner en negativ eller en positiv særbehandling, og her kan det let komme til at tro, at *forfordele* betyder, at man på forhånd får nogle fordele, snarere end at man netop ikke får dem. Resultatet bliver så betydningen 'give positiv særbehandling', der er registreret helt tilbage til 1964, snarere end den oprindelige betydning 'give negativ særbehandling'.

Og så er vi ved *godt tolv*, som nu også kan betyde 'lidt mindre end tolv'. Når barnet hører *klokken godt tolv* første gang, forstår det, at udtrykket betyder 'ikke helt præcist tolv', og så gætter det på den ene af de kun to muligheder, der er: 'før'/'mindre' eller 'efter'/'mere'. Nogle gange er gættet forkert.

Tilbage er så at forklare, hvordan man får spredt sin misforståelse blandt sine legekammerater. Det gør man lettest, hvis man er den første, der bruger ordet, og hvis man er den dominerende i gruppen. Så ved man bedre end de andre, hvad ordet betyder. Og det må de rette sig efter. Det er gruppedynamik, som sociologer kan

fortælle om i timevis.

Det er muligt, at både lærere og forældre fortæller barnet, at han eller hun har misforstået noget. Det kan måske tilføje den konventionelle betydning til barnets ordforråd. Men det kan ikke afskaffe den nye betydning, som er blevet accepteret blandt legekammeraterne.

CE, KF og KB

? -ing og -ning

Min søn spurgte hvorfor det ikke hedder *-kølning* når det nu hedder *-varmning*, i ordene *afkøling* og *opvarmning*. Jeg måtte blive ham svar skyldig. Den problemstilling havde jeg aldrig taget stilling til. Men jeg lavede en lille undersøgelse for at finde ud af om der skulle være en regel. Jeg er kommet frem til følgende. Både *-ning* og *-ing* bruges når vi omdanner et verbum til et substantiv: *-ing* bruges 1) når verbets infinitiv ender på -vokal-l-e (*afkøling*, *føling*, *overhaling*, *betaling*), 2) når infinitiven ender på -r-e (*opklaring*, *vandring*), og 3) når infinitiven ender på -n-e eller -n-d-e (*mening*, *formaning*,

vending, blanding); -ning bruges i alle andre tilfælde (*græsslåning, læsning, bøjning*). En undtagelse er *udstilling* som analogt med *skilning* burde være *udstilning*. Der er sikkert andre undtagelser. Jeg vil gerne høre hvad autoriteterne har at sige i denne sag. Findes der et sted hvor man kan slå sådan noget op?

Venlig hilsen

Tue Eriksen

Århus

! Det er rigtigt, at -ing og -ning bruges til at aflede substantiver fra verber, og det er rigtigt, at valget mellem de to endelser er bestemt af, hvordan verberne ender. Endelsen -ing er enerådende ved verber, hvis stamme ender på n- eller r-lyd (*tegning, sending, gæring*), og ved verber, hvis stamme ender på konsonant + l-lyd (*tumling, tackling, fængsling*). Endelsen -ning er enerådende ved næsten alle øvrige

verber (*pløjning, såning, hærkning, opvarmning*). Kun ved verber, hvis stamme ender på vokal + l-lyd, er der rod i systemet. Når l-lyd efterfølger en lang vokal, er endelsen -ing hyppigst (*afkøling, måling*), men ikke enerådende (*kvælning*). Når l-lyd efterfølger en kort vokal, er endelsen -ning derimod hyppigst (*skilning, fældning*), men ikke enerådende (*udstilling*). Det kan man læse om på side 281-282 i andet bind af Aage Hansens *Moderne Dansk* fra 1967. Hvad man ikke kan læse lige dér, er, at -ing og -ning ikke kun anvendes til at aflede substantiver fra verber. De kan også (i hvert fald historisk) bruges til at aflede substantiver (*dronning*) fra andre substantiver (*drot*). Det samme kan i øvrigt diminutivendelsen -ling. Den er historisk beslægtet med -ing og -ning, men må ikke forveksles med dem. F.eks. kommer *yinglinge* ikke sprogligt set af at *ynge*.

KB

mål+mæle

Mål og Mæle
ISSN 0106-567X

Redaktion:
Carsten Elbro (Sprogligheder), Erik Hansen,
Jørn Lund, Ken Farø, Kasper Boye

Typografisk design: Henrik Birkvig

Skrift: FF Olsen

Ekspedition og produktion:
Grafisk Trykcenter A/S
Niels Lambertsens Vej 6
6705 Esbjerg Ø
Telefon 76 109 110
E-post: kd@gte.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 215,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Grafisk Trykcenter. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab, Københavns Universitet,
Njalsgade 120, København S

eller som elektronisk post til ce@hum.ku.dk

Hjemmeside: www.cphling.dk/maal+mæle

Hoppende mave, sur lever og andre frygtelige følelser

Om frygtens sproglige udtryk

Af Carsten Almann Levisen

Terrorangreb, fugleinfluenza og blødgørende phthalater. Svaret fra lægeundersøgelsen i næste uge, den forestående eksamen og den altafgørende kvalifikationskamp i Parken. Vi frygter det værste og står ikke alene. Overalt på kloden har angst og frygt sat sig spor i menneskets tilværelse, kultur og sprog. Der er omtrent 6000 sprog i verden, og alle sprogs ordforråd har givet deres kulturbetingede bud på hvad frygt er.

Frygten i sproget

Forskning peger på at alle verdens sprogkulturer har ord og vendinger for betydningen 'der kan ske (mig) noget ondt – jeg håber ikke det sker'. På dansk har vi enkeltord som fx *frygt*, *bange*, *angst*, *bekymret*, *ængstelig*, *foruroliget* eller *nervøs* som med forskellige betydningsnuancer beskriver denne tilstand. Vi har også udråbsord som *uh(a)!*, *hjælp!*, *gulp!*, *shit!* og *åh-åhh!* der som reflekser finder vej gennem taleorganerne når vi oplever noget ubehageligt. Ordene har en indbygget fleksibilitet så de kan rumme forskellige frygtscenarier, og listen er lang over ting vi mennesker kan frygte. Hver kultur har sine typiske frygtscenarier. Onde ånder, sort magi, hængende græshopper, snigskytter og hævnangreb fra nabostammen hører

til dagens globale orden, bare for at nævne et par frygtelige ting der ikke figurerer højt på det danske frygtbarometer. Og med den slags frygtelige scenarier er det ikke så mærkeligt at frygten har sat sig i sproget.

Angstens anatomi

Sproget afslører desuden at frygt er tæt forbundet med kroppen. Det danske idiomforråd er fyldt med metaforer og metonymer som baserer sig på kropslige reaktioner, processer og tilstande der ligesom *frygt*, *angst* og *bange* beskriver at der kan overgå os noget ubehageligt. Kroppens reaktion er indfanget i sprogets vendinger: Ansigtet blegner (*være bleg af skræk*), lemmerne stivner (*være stiv af skræk*), og hårene reagerer (*hårene rejser sig*). Kropsvæskerne arbejder på højtryk (*svede angstens sved*, *få koldsved*, *det løber nogen koldt ned ad ryggen*), og vi kan ikke længere holde os (*skide/tisse i bukserne af skræk*). Temperaturen stiger nogle steder (*blive hed om ørerne*) og falder andre steder (*få kolde fødder*), mens vi får ufrivillige ud af kroppen-oplevelser (*være ude af sig selv*, *blive skræmt fra vid og sans*). Heller ikke hjertet befinder sig hvor det plejer (*have hjertet i halsen*), og "angstens anatomi" bærer i det hele taget præg af ufrivillige, kaotiske reaktioner.

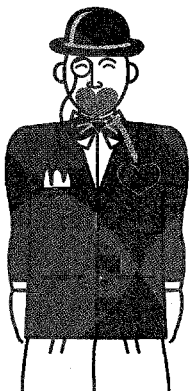
Nordeuropæiske hjertemetaforer

Det er efter al sandsynlighed et fælles-træk ved verdens sprog at følelsesoplevelser som frygt, vrede, tristhed og glæde har dannet faste vendinger baseret på den menneskelige krop. Men der er ikke global enighed om hvilke kropsdele der reagerer når vi er bange, og heller ikke om hvilke reaktioner kroppen foretager sig. Betydningen af nedenstående hjertemetaforer fra dansk, engelsk og tysk er grundlæggende den samme, men metaforen er forskellig:

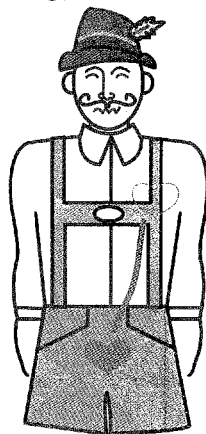
Dansk:
Engelsk:

med hjertet (oppe) i halsen
my heart was in my
mouth (mit hjerte var i
min mund)

Tysk:

mir rutschte das Herz in
die Hose (hjertet rut-
sjede ned i bukserne på
mig)

I dansk frygtsprog bevæger hjertet sig op i halsen. Det engelske frygtsprog sender imidlertid hjertet videre opad – helt op i munden, mens tysk frygtsprog sender hjertet ned i bukserne. Hvis man på dansk sagde *mit hjerte var i min mund* eller *hjertet rutsjede ned i bukserne på mig*, ville det være et nyt og fremmedartet udtryk som vores tilhørere måtte gætte sig til betydningen af. *Have hjertet i halsen* er derimod et fast udtryk, og som dansktalende kender vi på forhånd udtrykkets betydning. Sammenligner man de tre udtryk, som på betydningssiden ligner hinanden til forveksling, kan man undre sig over hvorfor formen varierer. Det virker tilfældigt om hjertet går op eller ned, om det når til halsen eller til munden. Én ting har udtrykkene dog til fælles: De er bygget op omkring hjertet som kropsdel og symbol.

Den globale bekymring

Det er ikke kun europæiske sprog der bruger hjertet idiomatisk til at beskrive oplevelsen af frygt. En række sprogkulturer, men langt fra alle, bruger hjertet når de sætter ord på frygten. På det mexicanske indianersprog chinantec bliver hjertet (*tsø*) ofte personificeret. Det handler så at sige på egne vegne, med en selvstændig vilje og beslutsomhed. Det nedenstående idiom oversættes bedst som en 'person i en tilstand af angst':

Chinantec: *jngýh tsø tsú* (hans/hendes hjerte begår selvmord)

Mange sprogs frygtscenarier fokuserer på udefrakommende personer, ting eller kræfter som vil jæg-personen noget ondt, men i chinantecs tilfælde udspiller der sig et drama i menneskets eget indre, idet hjertet begår selvmord.

På verdensplan er kropsmetaforer baseret på lever og mave lige så udbredt som hjerte. Leveren spiller fx en stor rolle for det idiomatiske ordforråd i Sydøstasien. På jingpho (Myanmar – tidligere Burma) og malaysisk (Malaysia og Indonesien) udtrykkes frygtbetydninger gennem leverens tilstand:

Jingpho: *masin kethét* (varm lever)

Malaysisk: *kecut hati* (sur lever)

For en dansktalende virker det temmelig eksotisk at udtrykke frygt gennem varme levere eller sure levere, men for en sydøstasiat er det ganske

naturligt. Også i Stillehavsregionen findes lever-metaforerne i stort tal, her eksemplificeret med et udtryk fra øsproget kuot (Ny Guinea) der omtrent betyder 'han var meget bekymret':

Kuot: *men okemuibun besok*
(han fodrede sin lever meget)

Maven er også et af kroppens frygtcentre, ikke mindst i afrikanske og oprindelige australske sprogkulturer. Fx har akan (Ghana) og kukatja (Australien) en veludbygget mave-metaforik:

Akan: *ayamhyehye* (maven brænder)

Kukatja: *tjurnimatjurnatju* (min mave er dårlig)

At frygt, angst og bekymring kan sidde i maven, er ikke en fremmed tanke for en dansktalende. Psykoterapeutisk sprogbrug som *at mærke efter i maven* og *en dårlig eller god fornemmelse i maven* er gledet ind i dansk hverdagssprog.

Kroppen hopper, skælver og forskyder sig

Det er bemærkelsesværdigt at man kan finde frygtsprog der ligner hinanden på tværs af sprog som ellers ikke er beslægtede eller har været i kontakt med hinanden. De hyppigst forekommende metaforer som beskriver frygt, skildrer en kropsdel som hopper, skælver eller forskyder sig. Selvom sprogene er uenige om hvilke kropsdele der er i fokus, ser det ud til at en fælles menneskelig oplevelse af

frygt udtrykkes gennem kropsmetaforerne:

Kroppen hopper:

Buwal: *mberunaf* (hertet hopper)

Thaayorre: *ngeengk ranj* (maven hopper)

Kroppen skælver:

Burmesisk: *'esântun'utun* (lever skælver, mave skælver)

Muskogesisisk: *nokwanniçi* (halsen skælver)

Kroppen forskyder sig:

Farsi *delam az jaash kande*
shod (min mave skød ud fra sin plads)

Kikuyu *kuhiuka nda* (skyde mave ud)

Buwal (Cameroun) og thaayorre (Australien) er naturligvis ikke beslægtede og har heller ikke været i kontakt. Ej heller burmesisk (Myanmar) og indianersproget muskogesisisk (USA), eller farsi (Iran) og kikuyu (Kenya). Vi har altså grund til at antage at følelsen af frygt har et fælles menneskeligt udtryk på tværs af kulturel forskellighed. Selv om der er tydelige forskelle i frygtmetaforernes struktur, er der metaforisk enighed om at forbinde frygt med kroppen. Desuden er der altså en tendens til at lade kropsdelene hoppe, skælve og forskyde sig.

Onde ånder i ordene

På dansk skelner vi mellem frygt og angst. Frygt har med fremtiden at gøre, og som regel med en bestemt, veldefineret trussel. Angst beskriver

en tilstand hvori en række meget ubehagelige ting kan ramme én uden at man altid kan sætte navn på disse ting. Man kan f.eks. godt frygte eksamen uden at lide af eksamensangst.

I nogle sprogkulturer findes der en endnu finere betydningsopdeling end på dansk. På Ny Guinea har flere sprog taget stilling til om frygten skyldes onde ånder eller mennesker, og om 'det onde' kun vil ramme én selv, eller om det også vil gå ud over andre. Den slags nuanceforskelle og betydningskategorier er kendt på sprog som mbula og selepet (begge Papua Ny Guinea), og på den måde er kulturens kategorier blevet bygget ind i sprogenes ordforråd.

Mbula: *ni-X imozooro* (X er bange for at en ond ånd vil plage ham/hende)
kuli-X imoto Y (X er bange for at en bestemt person (Y) vil gøre noget ondt mod ham/hende)

Selepet: *biwine yākāt hindaksap* (at være bange for at der skal ske én selv noget ondt)
tepne yākāt hindaksap (at være bange for at der skal ske nogen noget ondt)

Som man kan se i eksemplet, skelner det austronesiske sprog mbula mellem frygt forårsaget af en ond ånd og frygt forårsaget af et menneske. Ordret oversat betyder de to idiomer: "X's krop folder sig ud," og "X's hud frygter en bestemt person".

Eksemplerne fra det papuanske sprog selepet viser at sproget skelner mellem to typer af frygt, nemlig frykten for at noget ondt skal ramme én selv, og frykten for at noget ondt skal overgå andre end én selv. De to udtryksformer ligner hinanden; kun ordene *biwine* og *tepne*, som begge betyder 'mave', adskiller sig. Begge udtryk betyder ordret, "at maven skyder sig selv ud pga. noget".

Kan det gå værre end helt galt?

Frygtens sprog har et fælles kropsligt udgangspunkt, og i hver kultur har frykten sat sine særlige spor i metaforerne og betydningerne. Efter denne hårrejsende rundtur i verdens frygt-sprog har vi måske fået endnu mere

grund til at bide negle. Det er jo med god grund at mennesker har beskrevet frygtoplevelser som hoppende, forvredne og skælvende kropsdele.

Det næste spørgsmål der rejser sig, er hvordan de forskellige sprogkulturer håndterer oplevelsen af frygt. I Vestjylland siger man for eksempel frejdigt: *det ka' aldrig gå værre en hiel gal*. Dette ordsprog afspejler en overlevelsironi og et humøroverskud som de fleste sprogkulturer må misunde.

Carsten Almann Levisen (f. 1977), cand. mag i lingvistik og retorik, har skrevet *specialeafhandlingen* Fraseologiens kultursprog: Emotion og kropsidiomatik i tværspørgsigt perspektiv, Århus Universitet, 2007.

Sprog	Sprogfamilie	Land, område
Akan	Niger-Congo	Ghana, Vestafrika
Burmesisk	Tibeto-burmansk	Myanmar, Sydøstasien
Buwal	Afroasiatisk	Cameroun, Centralafrika
Chinantec	Oto-mangueansk	Mexico, Nordamerika
Farsi	Indoeuropæisk	Iran, Mellemøsten
Jingpho	Tibeto-burmansk	Myanmar, Sydøstasien
Kikuyu	Niger-congo	Kenya, Østafrika
Kuot	Papuansk	Papua Ny Guinea, Oceanien
Kukatja	Australsk	Australien (Vestaustralien), Australien
Malaysisk	Austronesisk	Malaysia og Indonesien, Sydøstasien
Mbula	Austronesisk	Papua Ny Guinea, Oceanien
Muskogesisk	Muskogeansk	USA (Oklahoma, Alabama, Florida), Nordamerika
Selepet	Papuansk	Papua Ny Guinea, Oceanien
Thaayorre	Australsk	Australien (Queensland), Australien

Asmaa, Naser og de andre muslimske fornavne i Danmark

Af Eva Villarsen Meldgaard

Et muslimsk barn bliver navngivet allerede syv dage efter fødslen ved *aqiqa*-ceremonien. Barnet bliver kronraget, og traditionen byder, at forældrene giver vægten af håret i guld eller sølv i frivillig almisser (*sadaqa*) til de nødlidende. En vædder eller et vædderlam slages, og to tredjedele af kødet gives til de fattige.

Det siges, at for en navneforsker bør ingen navne være fremmede, og derfor gav jeg mig i 2003 – uden nogen indlysende forudsætninger for et godt resultat – til at indsamle materiale til en ordbog over muslimske fornavne i Danmark. Den ideelle forfatter til et sådant projekt burde jo være en arabiskkyndig dansk navneforsker med muslimsk baggrund. Men ham eller hende må vi nok vente på nogle år endnu. Og som mangeårig fornavnekonsulent for Kirkeministeriet havde jeg allerede beskæftiget mig så meget med muslimske navne, at jeg havde lyst til at vide mere om dem.

Hvordan jeg gik til værks med indsamlingsarbejdet, tillader spaltepladsen i Mål og Mæle mig ikke at beskrive i detaljer, men da alle navne med ni navnebærere og derover var medtaget, stod jeg til sidst med 1.126 forskellige muslimske fornavne.

Hvad er et muslimsk navn?

Det mest problematiske ved under-

søgelsen var lige fra starten begrebet *muslimske navne*. For hvad er et muslimsk navn? Et navn bliver ikke muslimsk af at have en muslimsk navnebærer, ligesom et navn ikke bliver kristent af at have en kristen navnebærer. Muslimske navne er en ret udefinerbar størrelse, og alligevel er der lavet talrige ordbøger over emnet. De fleste forfattere beskriver muslimske navne som navne, der har tilknytning til islamisk tro og kultur. Men også før-islamiske navne som *Amro*, *Lubna* etc. og helt nye navnedannelser som *Basma* og *Fatin* regnes for at være muslimske navne. De fleste muslimske navne er arabiske, en del er persiske, og en mindre del tyrkiske.

Ikke alle Danmarks ca. 200.000 muslimer har muslimske navne. For eksempel bærer tyrkere og asiater meget ofte ikke-muslimske navne. Og en meget stor del af de danske indvandrere er netop tyrkere.

Og så er der alle de navne, som den muslimske kultur har til fælles med den kristne-jødiske, fx *Adam*, *Elias*, *Hanna*, *Maria*, *Miriam*, *Sara*, *Sofia* og mange andre. Men vi finder også muslimske navne, der blot med tiden er faldet sammen med navne af en helt anden oprindelse: *Jan*, *Anika*, *Bibi*, *Layla*, *Lulu*, *May*, *Nadia*, *Naja* etc. Arabisk *Lulu* betyder 'perler', men i vores kultur er navnet en kortform til *Louise*,

arabisk *Naja* betyder 'fremgang, held', mens grønlandsk *Naja* betyder 'lillesøster'.

Navne fra disse to grupper kan ikke bruges til statistiske undersøgelser, da det for eksempel er umuligt ud fra Saras 9.199 navnebærere i 2005 at afgøre, hvor mange af disse der er muslimer. Og det kedelige er, at nogle af navnene (*Adam, Layla, Nadja, Sara*)

hører til de virkelig populære i den muslimske verden.

Der er heller intet i vejen for, at muslimer i Vesten vælger den vestlige form af et muslimsk fornavn, *Johannes* for *Yahua*, *Josef* for *Yusuf*, *Jonas* for *Yunus* etc. Disse navne vil naturligvis ikke figurere i en muslimsk navneordbog.

De 25 mest almindelige muslimske mandsnavne i Danmark

Mænd (i 2005)		Navngivne drenge (i 2004)	
Mohammad	8.928	Mohammad	112
Ahmad	3.923	Ali	75
Ali	3.394	Ahmad	62
Mehmet	2.169	Yusuf	51
Mustafa	1.690	Omar	31
Yunus	1.348	Mustafa	28
Ibrahim	1.232	Malik	27
Youssef	1.037	Yunus	27
Omar	1.016	Anas	26
Hassan	1.006	Ibrahim	26
Abdul	845	Hussein	24
Khaled	776	Hassan	23
Mahmoud	756	Amin	17
Hasan	679	Amir	17
Hussein	601	Ayub	16
Osman	587	Hamza	16
Amir	505	Abdirahman	15
Ismail	494	Mehmet	15
Adnan	482	Zakaria	14
Samir	479	Ismail	13
Bilal	467	Khaled	13
Abdullah	438	Yasin	13
Abdi	377	Osman	12
Malik	355	Bilal	11
Hamza	346	Abdul	9

Tabellerne viser de 25 mest populære muslimske mands- og kvindenavne i Danmark i to separate kolonner: i venstre kolonne de mest populære navne blandt det totale antal navnebærere år 2005, og i højre kolonne de mest populære blandt de navngivne børn i året 2004. Opslagsformen er den mest almindelige stavemåde af et givent navn (*Ahmad, Mohammad, Omar* etc.).

De samme navne før og nu

Det første, der slår én, er den store overensstemmelse mellem de voksne muslimers og de nyfødtes navne. Til sammenligning har de tilsvarende to lister for danske fornavne kun fire navne til fælles (*Anna, Maria, Marie og Christian*). En sådan ensartethed ville i Vesten signalere slægtsopkaldelse, men i den islamiske verden har den fortrinsvis sin rod i opkaldelse efter *idoler*.

De 25 mest almindelige muslimske kvindenavne i Danmark			
Kvinder (i 2005)		Navngivne piger (i 2004)	
Fatma	1.113	Yasmin	72
Fatima	1.043	Aya	49
Yasmin	884	Amina	23
Amina	635	Fatima	23
Zainab	633	Aisha	19
Amal	422	Noor	17
Samira	420	Salma	16
Iman	405	Azra	14
Aisha	393	Aida	12
Aida	376	Fatma	12
Maryam	365	Sumaya	12
Noor	351	Shahad	11
Aya	350	Zainab	11
Hanan	310	Amira	10
Amira	257	Iman	9
Jamila	255	Sana	9
Rabia	255	Hanin	8
Salma	236	Jamilla	8
Khadija	235	Samira	8
Azra	222	Amal	7
Rana	200	Hadil	7
Alia	193	Rabia	7
Muna	186	Asmaa	6
Manal	180	Hilal	6
Huda	177	Marwa	6

Mange af de populæreste navne refererer til profeten Muhammed og hans nærmeste kreds. *Muhammed* er det førende mandsnavn både totalt og blandt de nyfødte. Det findes i en mængde former (*Mohamad, Mohamed, Mohammad, Mohammed, Muhamad, Muhamed, Muhammad, Muhammed*). *Ahmad* ('den mest prisværdige') er et af profeten Muhammeds navne ligesom *Mustafa* ('den udvalgte'), og profeten tillod folk at bruge disse navne til deres børn. Det populære navn *Mehmet* er en videreudvikling af *Muhammed*. *Ali* er profetens fætter og svigersøn, *Ali ibn Abu Talib*, den første shiamuslimske imam, og *Ali* er derfor fortrinsvis et shiamuslimsk navn. *Hasan* og *Hussein* (*Husayn*) er *Alis* sønner og profetens børnebørn. *Omar* (*Umar*) er den anden kalif og en af de mænd, profeten Muhammed lovede Paradiset. Også *Mahmoud*, en af de første islamske martyrer, har kendt profeten personligt.

Profeten kaldte sin søn med sin kristne hustru *Maria* (*Maryam*) *Ibrahim* efter profeten med samme navn (*Abraham*), og også profetnavnene *Ismail*, *Yusuf* (*Josef*) og *Yunus* (*Jonas*) er populære. Islam har mere end 20 profeter, hvoraf de fleste også optræder i Bibelen (*Dawoud* (*David*), *Issa* (*Jesus*), *Musa* (*Moses*), *Nuh* (*Noah*), *Yahua* (*Johannes*) etc.). Profeten anbefalede muslimerne at navngive deres børn efter gudfrygtige personer som *Omar*, *Ali*, *Khadija* og *Maryam*.

Forholdet mellem Gud og mennesket beskrives i islam som forholdet mellem en tjener og hans herre, og mange mandsnavne består af forledet *Abdul* (*Abdi*, *Abd-el*) ('tjener') plus

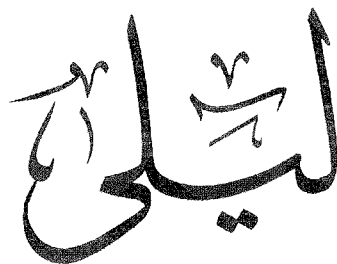
et af Allahs 99 navne. Blandt de 25 mest almindelige mandsnavne har vi de usammensatte *Abdul* og *Abdi* og de sammensatte *Abdullah* ('Allahs tjener') og *Abdirahman* ('den Nådefuldes tjener'). *Malik*, nr. 25 på listen, som betyder 'konge, fyrste', er også et af Allahs 99 navne.

Populære blandt kvindenavnene er navne fra profeten Muhammeds nærmeste familie, *Amina*, efter profetens mor *Amina bint-Wahab*, som døde da sønnen var seks år gammel, og *Fatima* (*Fatma*), efter profetens datter. Hun spiller en stor rolle i islam, da alle profetens efterkommere nedstammer fra hende. *Aisha*, *Khadija* og *Maryam* er navne på profetens hustruer. *Aisha* bruges kun af sunnimuslimer, da profetens hustru med dette navn efter profetens død førte åben krig mod kalif *Ali*. *Zainab* er navnet på en datter til profeten og på to af hans hustruer. *Asmaa*, der ligesom *Aisha* var datter af profetens nære ven *Abu Bakr*, spillede en fremtrædende rolle under profetens og hendes fars flugt fra Mekka til Medina. Andre populære kvindenavne er *Amal* ('håb, forventning'), *Iman* ('troen på Allah'), *Aya* ('tegn fra Gud'), *Hanan* ('medfølelse'), *Noor* ('oplysning'). *Aida* ('gæst') minder om den muslimske gæstfrihed.

Det store problem er kvindenavnene *Layla* (*Laila*, *Leila*), *Nadia*, *Sara* (*Sarah*) og *Yasmin* eller *Jasmin*. De tre første er som nævnt umulige at medtage i en statistik, skønt de er meget populære i den muslimske verden. *Yasmin* er uomtvistelig et muslimsk navn, men i formen *Jasmin* er det nu også uhyre populært blandt ikke-muslimer. I det hele taget har muslimske

Kalligrafi af navnet Abdullatif

Kalligrafi af navnet Layla

kvindenavne lettere ved at blive adopteret af det omgivende ikke-muslimske samfund end mandnavnene. Også Aisha og Aya er ved at blive populære uden for muslimske kredse.

Moderigtige pigenavne

Blandt kvindenavnene ser vi – modsat blandt mandnavnene – et svagt modpræg, som vi kender det fra vestlig navngivning. Således er *Fatima* og især *Fatma* mindre populære blandt de nyfødte årgang 2004 end i tabellen over det samlede antal navnebærere. Også *Zainab* er faldet i popularitet, og *Hanan*, *Khadija* og *Maryam* er slet ikke med blandt de 25 mest populære pigenavne fra årgang 2004.

Navne har umådelig stor betydning i islam. I Koranen hedder det: "Og han (Allah) lærte Adam alle navnene". Og et andet sted: "De smukkeste navne tilhører Allah. Derfor skal I anråbe ham ved dem". Profeten Muhammed sagde: "På den yderste dag vil I blive kaldt ved jeres navne og ved jeres fædres navne: Sørg derfor for at have smukke navne". Og der er eksempler på, at han ligefrem omdøbte folk,

hvis navne han ikke brød sig om. En af profetens hustruer hed *Barra*, som betyder 'gudfrygtig'. Men profeten ændrede hendes navn til *Zainab* ('duftende blomst'), idet han sagde: "Anse ikke dig selv for at være gudfrygtig, for kun Gud kender de gudfrygtige iblandt os".

Men det var ikke blot profeten Muhammed, der interesserede sig for smukke navne. De muslimske navne er i sig selv så smukke, at det er en glæde at beskæftige sig med dem. De er en studie i duftende haver, rislende bække, springende gazeller, natlige samtaler, steder i Paradiset, stjernerne på Himlen. De er meget sjældent – som i den vesterlandske navngivning – gamle tilnavne, der er endt som fornavne. Muslimske navne er umiddelbart mere gennemskuelige end danske navne, fordi de for størstedelens vedkommende består af ord, som endnu lever i det talte sprog. Det er lettere at tolke det arabiske pigenavn *Basma* ('smil') end det danske drengenavn *Jørgen*, som går tilbage til et græsk *Georgios* ('agerdyrker'). Derfor er det også nemmere for forældrene at vælge

positivt ladede navne til børnene.

Ud over det religiøse tilhørsforhold, som er fælles for både mandsnavnene og kvindenavnene, kan man sige generelt, at muslimske mandsnavne priser egenskaber som mod, tapperhed og manddom, mens muslimske kvindenavne afspejler angiveligt kvindelige dyder som skønhed, ynde og ærbarhed. Vi finder ikke mindre end syv ord for 'løve' blandt mandsnavnene (*Arslan, Asad, Ghazanfar, Haidar, Hamza, Haysam, Osama*). *Babar* og *Namir* betyder 'tiger'. *Basil, Ghazi* og *Shawkat* priser tapperhed, mens *Afzal, Ahsan, Ali, Jalil, Mumtaz, Nawaf, Rafi* og *Rifat* alle betyder 'højtstående, ophøjet'. Skønhed og ynde beskrives i kvindenavnene *Ghada, Hasna, Husna, Jamal, Nariman, Naz, Shirin, Zaina, Zuhra*, mens *Afaf, Afifa, Ala, Hasina* og *Naziha* alle har betydningen 'dydig'. Undertiden kan navnene være ret så raffinerede, som kvindenavnene *Ha-wra* ('markeret kontrast mellem det hvide og det sorte i øjet'), *Najla* ('en håndfuld sød basilikum') og *Shahla* ('sorte øjne med et anstrøg af blå').

I den mere barske ende har vi mandsnavnet *Zulfiqar* ('rygsøjleknuseren'), oprindelig navnet på profetens sværd.

Araberne var et ørkenfolk, og frisk vand spiller en stor rolle i de muslimske navne, især i kvindenavnene: *Dima* og *Riham* betyder begge 'vedvarende blid regn', *Dinah* 'støvregn', *Ghadir* 'lille bæk', *Hatun* 'stærk regn', *Nada* 'fugtighed, dug', *Nadia* 'dugvåd', *Nahia* 'en tår vand', *Nihal* 'den der ofte støder på kilder med vand', *Shabnam* 'dugperler'. *Kawthar, Tasnim* og *Zamzam* er navne på hellige kilder. Men

også mandsnavnene *Bilal* ('at fugte, at væde'), *Jafar*, ('kilde, lille flod'), *Mazen* ('regnskyer') og *Rayan* ('frodig, godt vandet') vidner om vandets store betydning i den traditionelle arabiske kultur.

Ørkenklimaet giver en helt anden livsrytme end i vores kolde nord, og mange navne sigter til aktiviteter i de køligere timer: mandsnavnene *Isra* ('natlig rejse'), *Sahar* ('morgengry, tidlig morgen'), *Samar* ('samtale om natten'), *Samir* ('natlig følgesvend') og kvindenavnene *Asra* ('at rejse om natten'), *Layla* ('nat'), *Saba* ('morgen') og *Sura* ('natlig rejse').

Arabernes historisk store interesse for stjernehimlen er repræsenteret med navnene *Akhtar* og *Najma* ('stjerne'), *Nazik* ('stjernes kud, meteor'), *Badr* ('fuldmåne'), *Hilal* ('halvmåne, nymåne'), *Qamar* ('måne'), *Jamshed*, ('solen i stjernebilledet Fiskene'), *Rami* ('stjernetegnet Skytten'), *Suhail* (og det deraf dannede kvindenavn *Suhaila*), det arabiske navn på Canopus, den sydlige stjernehimmels stærkeste stjerne, *Tariq* ('morgenstjerne, aftenstjerne'), *Suha*, navnet på en stjerne i Lillebjørn, og *Thurayya* ('Plejaderne').

Naser og Asmaa

Og endelig drengenavnet *Naser*, som deler artiklens overskrift sammen med *Asmaa*: *Naser* er en variant af det arabiske navn *Nasir* ('hjælper, beskytter'), som i 2005 havde 88 navnebærere, mens *Naser* havde 128. *Naser* blev i 2004 ikke givet til et eneste nyfødt barn. Det kan måske ændre sig?

Sammenfattende kan man sige, at muslimske navne på mange områder

ligner de vesterlandske, mens de på andre er vidt forskellige. En ting man kan nikke genkendende til i den muslimske navneskat er de mange kvindenavne, der er afledt af mandnavne (jf. Birgit Eggerts artikel i Mål og Mæle 1/07). Der er næsten ikke det muslimske mandnavn, der ikke har sit "eget" kvindenavn: *Hamid – Hamida, Jamil – Jamila, Khalid – Khalida* etc. Hvad der undrede mig meget, var den næsten totale mangel på slægtsopkaldelse, der jo spiller så stor en rolle i den vesterlandske kultur. En ting, jeg slet ikke kunne få til at rime med min forudfattede opfattelse af muslimsk kultur, var det store antal af tvekønnede navne. Radwan Hakim har i sin bog *A Dictionary of Muslim Names* (1997) et helt kapitel om fornavne, som kan gives til både mænd og kvinder, i alt 83. I det danske materiale er der 55 tvekønnede navne (*Anwa, Farah, Mumtaz, Noor, Qamar, Salam* etc.), hvoraf ikke alle

overlapper med navnene på Hakims liste.

Men den helt store forskel er nok, at de muslimske fornavne er så gennemskuelige: De består af ord der endnu bruges i det levende sprog. Bortset fra enkelte før-muslimske navne ved brugerne næsten altid, hvad navnet betyder, og kan vælge et positivt ladet navn til barnet. Det er en vigtig ting for muslimer og er med til at forhindre indlån af fremmede navne, hvis betydning de ikke forstår.

Eva Villarsen Meldgaard (f. 1938), navneforsker, dr.phil.

Ordbogen over muslimske fornavne i Danmark er lagt ud på Afdeling for Navneforsknings hjemmeside, www.Navneforskning.ku.dk/navnepaanettet, hvor man også kan finde relevante litteraturhenvisninger.

Sulejmas skæbne

Af Birgit Eggert

Sulejma er oprindeligt et persisk og arabisk navn. Det er den feminine form af mandnavnet *Sulejman*, og det betyder 'velgang' og 'fred'. Persisk og arabisk *Sulejma* og *Sulejman* svarer til hebraisk *Salome* og *Salomon*. Godkendte stavemåder i Danmark er p.t. *Sulaima*, *Sulajma*, *Suleima* og *Sulejma*. Dog ses navnet også i et utal af andre stavemåder, fx *Soleima*, *Suleyma* og *Zuleyma*.

Det var den nemme forklaring af pigenavnet *Sulejma*. Det bliver straks mere kompliceret når det kommer til den betydning navnet har fået i dansk. Mange danskere bruger nemlig *Sulejma* nedsættende for at karakterisere en kvinde (eller pige) som 'næsvis', 'stolt' eller ligefrem 'prostitueret'. Men hvordan kan det være at et ellers pænt og nydeligt pigenavn har fået sådan en betydning? Den mest nærliggende tanke er at en person eller en figur fra fx en revy eller et teaterstykke har givet anledning til betydningsudviklingen.

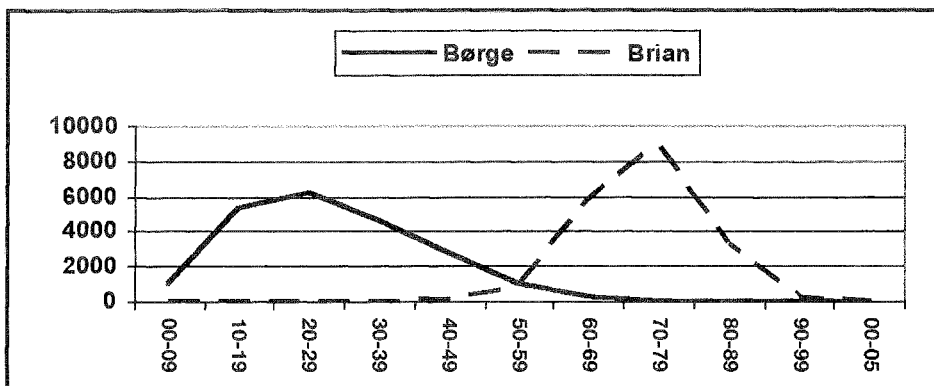
Navne med betydning

Det er en kendt sag at der findes navne med betydning som skyldes mere eller mindre kendte figurer. En bølge eller en ung mand som kører for stærkt i sin top-tunede bil, kan kaldes en *Brian* efter figuren Brian Igen Igen fra Danmarks Radios P3's radiosatire (1989-1993). Mest udbredt er måske *Børge* der som et af de få af disse navne er blevet beskrevet i forskellige

ordbøger. Den Danske Ordbog (2003-2005) har følgende betydninger: "(slang) person, genstand el. fænomen som man ikke kender den rigtige betegnelse på, el. som man ikke har lyst til at benævne ved den rigtige betegnelse (kendt fra 1965); ... (slang) stor person el. genstand ... bajersk pølse; hamburger". Det er uvist præcist hvilken figur der har givet anledning til denne brug af *Børge*, men ifølge Nudansk Ordbog (1979) er det "vist fra en film fra 1965".

I figur 1 (side 20) ses brugen af *Børge* og *Brian* som første fornavn fra 1900-2005. Det er tydeligt at brugen af navnene havde været kraftigt nedadgående i en årrække da medbetydningerne opstod.

En lang række navne indgår desuden i personkarakteriserende betegnelser sammensat med et andet led. Det er for eksempel betegnelser som *skjuskedorte*, *tudemarie*, *tudemikkel*, *kasketkarl* og *spørgejorgen*. Nogle af disse betegnelser kan gå tilbage til mere eller mindre kendte personer eller figurer, men fælles for dem er at det ikke er selve personnavnet der har fået betydning. Det er derimod det andet led der "medbringer" betydningen. Hvis vi kalder den "medbragte" betydning X, så betyder sammensætningerne noget i retning af "person der siger, gør eller bærer X". De personnavne der har fået betydning når de er

Figur 1: Brugen af Børge og Brian som første fornavn i Danmark mellem 1900 og 2005 efter fødselsår inddelt i tiår (kilde: Danskernes Navne: <http://navneforskning.ku.dk/navnepaanettet/>).

sammensat med et andet led, er altså en lidt anden sag end de navne der har fået betydning når de står alene.

Sulejmas betydningsudvikling

Flere har forsøgt at finde en forklaring på den noget besynderlige brug af *Sulejma*. En person eller figur som har givet anledning til brugen, lader sig ikke umiddelbart identificere.

Spørgsmålet om navnet har været taget op i Berlingske Tidende i juli 1997 i rubrikken "Spørg om sproget". Redaktionen kunne kun oplyse at man i Politikens Slangordbog kan finde betydningen 'tiltalenavn til en pige eller kvinde, hvis navn man ikke kender', og man opfordrede læserne til at skrive ind hvis de kendte svaret. En læser sammenligner brugen af *Sulejma* til kvinder med brugen af *Fister* til mænd, altså i den betydning der kan findes i Slangordbogen. En anden læser skriver at *Sulejma* betyder en 'letlevende pige'.

I efteråret 2005 blev spørgsmålet også stillet til radioprogrammet "Ud

med sproget" på Danmarks Radios P1. Dansk Sprognævn, som dengang besvarede spørgsmålet, kunne oplyse at *Sulejma* også kendes under navnet *Sulamit* i Kong Salomons Højsang i Biblen, samt at *Sulejma* kendes fra flere forskellige danske digte.

Det er sandsynligvis her – i den danske digtning – vi skal finde årsagen til den besynderlige brug af *Sulejma*. I 1800-tallet begyndte man at sværme for det eksotiske. Man læste "1001 nats eventyr", og en række danske 1800-tals-forfattere har digtet om en eksotisk orientalsk skønhed ved navn *Sulejma*. Bedst kendt er nok Viggo Stuckenberg's digt "Bajazet" fra "Sidste Digte" (1906) og Holger Drachmann's "*Sulejma*" fra "Sangenens bog" (1889). Stuckenberg har fx denne strofe (1906, s. 191):

*Sulejma, bøj dit Hoved mod mit Bur,
Smyg ind dit Haar bag Burets kolde
Tremmer,
at jeg kan føle dig med mine Fingre
blot denne Gang endnu – før du mig
glemmer.*

Og Drachmann skriver (1889, s. 81f.):

Om Loven var ret, om Loven var
vrang –
Da saa' jeg Sulejma for første Gang.
–
Det var mig, som om en Vision jeg
fik:
Og jeg var Poet fra det Øjeblik!

'eksotisk (orientalsk) kvinde'

'utilnærmelig kvinde'

'stolt kvinde'

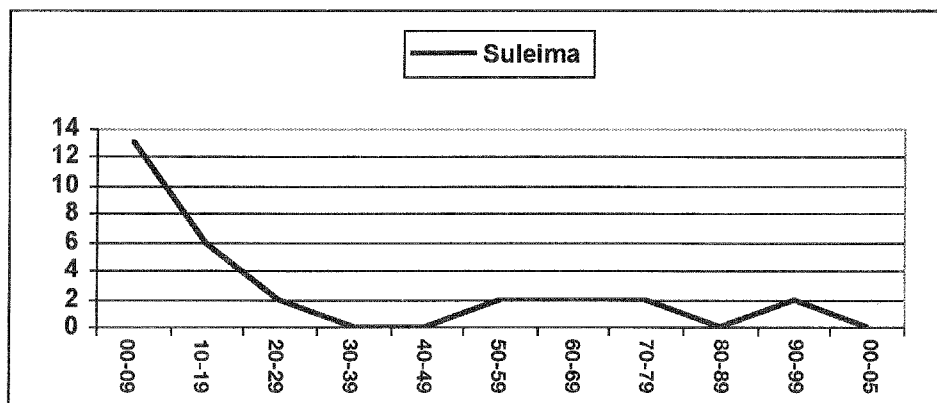

'næsvig kvinde'.

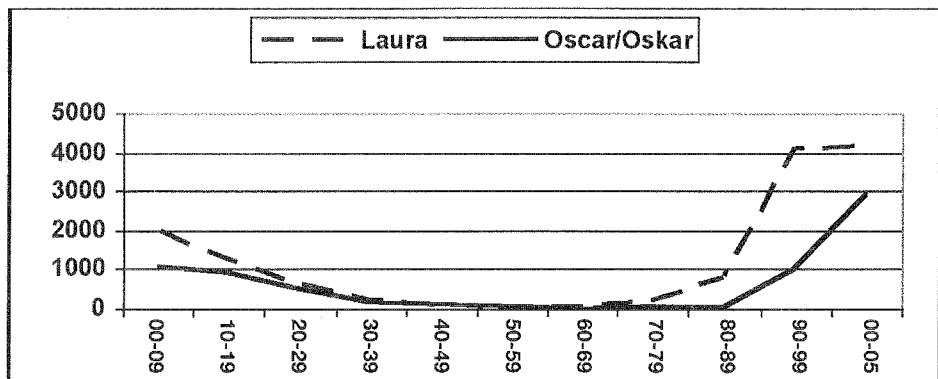
Betydninger som 'stolt', 'næsvig' osv. skyldes altså antageligvis den litteratur der er skrevet om unge, smukke, eksotiske (og derfor utilnærmelige) kvinder med navnet *Sulejma*. Det yderste led i betydningsudviklingen er 'letlevende pige', 'prostitueret'. Man kan forestille sig en videre udvikling af det ovennævnte fra 'næsvig kvinde' til 'fræk kvinde' > 'uopdragen kvinde' > 'letlevende kvinde'.

Betydningsudviklingen må være foregået på et tidspunkt i begyndelsen af 1900-tallet. I hvert fald kendes betydningerne 'næsvig kvinde', 'stolt kvinde' og selv 'prostitueret kvinde' al-

For at blive klogere på 1800-tallets litteratur med hensyn til *Sulejma*, sendte jeg en forespørgsel til Henrik Blicher, lektor ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet. Han oplyste at efter hans opfattelse har Holger Drachmann nærmest patent på navnet *Sulejma*, og i øvrigt var Drachmann en selvfølgelig del af den litterære kanon indtil 1960'erne. Henrik Blicher fremsætter desuden det bedste bud på betydningsudviklingen for *Sulejma*, nemlig:

Figur 2: Brugen af *Sulejma* i Danmark mellem 1900 og 2005 efter fødselsår inddelt i tiår. Grafen gælder stavemåderne *Sulejma*, *Sulejma* og *Zulejma*. Tallene er anonymiserede således at hvor antallet af navnebærere er en, to eller tre, er de angivet med værdien 2 i grafen (kilde: Danskernes Navne: <http://navneforskning.ku.dk/navnepaanettet/>).

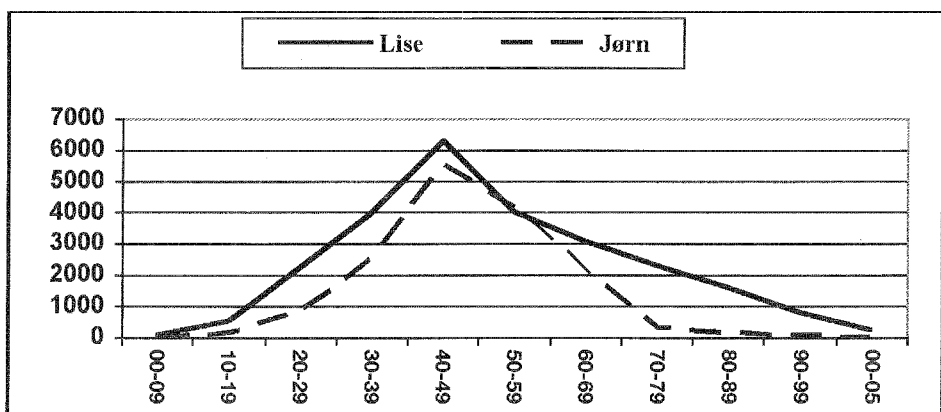

Figur 3: Brugen af Laura og Oscar/Oskar som første fornavn i Danmark mellem 1900 og 2005 efter fødselsår inddelt i tiår (kilde: Danskernes Navne: <http://navneforskning.ku.dk/navnepaanettet/>).

lerede fra 1920'erne. Det stemmer i øvrigt fint med at brugen af navnet, som i forvejen ikke var voldsomt udbredt i Danmark, næsten er ophørt efter 1930, jf. figur 2 (side 21). Ligesom det er tilfældet med *Børge* og *Brian* (jf. figur 1), viser figur 2 nemlig at brugen af *Sulejma* var nedadgående på den tid hvor betydningen formodes at være opstået.

Navnes bølgedale

Der er ikke noget underligt i at brugen af nogle navne næsten forsvinder efter en årrækkes popularitet. Det er helt almindeligt at navne er populære i en periode og derefter går næsten helt af brug. Efter en pause på omtrent 100 år bliver mange navne imidlertid populære igen. Eksempler på dette findes i figur 3, hvor man kan se at *Laura* og

Figur 4: Brugen af Lise og Jørn som første fornavn i Danmark mellem 1900 og 2005 efter fødselsår inddelt i tiår (kilde: Danskernes Navne: <http://navneforskning.ku.dk/navnepaanettet/>).

Oscar/Oskar var populære omkring 1900, og at de igen har været at finde blandt modenavnene i slutningen af 1900-tallet. Tilsvarende kan vi se i figur 4 (side 22) at navne som *Lise* og *Jørn* var meget populære i en årrække i midten af 1900-tallet, mens de bruges meget lidt i dag.

Årsagen til denne vekslen i navnebrugen er at nybagte forældre ofte ikke bryder sig om at give deres børn navne som er karakteristiske for deres egen eller deres forældres generation (dvs. børnenes bedsteforældres generation). Derfor søger man andre navne, og disse navne findes ofte blandt de nybagte forældres bedsteforældre (børnenes oldeforældre). Børn får altså navne som blev brugt omtrent 100 år tidligere.

Forældre finder dog også navne andre steder, og udenlandske navne kan komme ind uden at have været brugt i Danmark før. Gode eksempler på dette er de mange engelske drenge navne som blev populære i tiden efter 2. verdenskrig, se *Ronni* i figur 5. Omvendt er der også nogle navne som

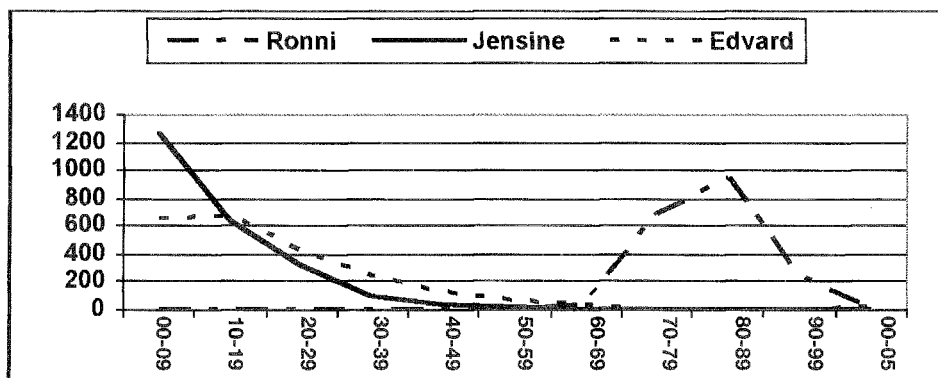
har været meget brugt for ca. 100 år siden, men som ikke ser ud til at være på vej tilbage (endnu?). Det gælder for eksemplet pigenavnet *Jensine* og drenge navnet *Edvard*, se figur 5.

En ny *Sulejma*-bølge?

Det er min fornemmelse at *Sulejma*-mas skæbne er vendt. Det lader til at yngre generationer har glemt den noget uheldige betydning der har fulgt *Sulejma* i næsten 100 år. I hvert fald tyder henvendelser til Afdeling for Navneforskning ved Københavns Universitet på at navnet ikke afskrives fuldstændigt af nybagte forældre. Dog kan en fornyet interesse for *Sulejma* ikke ses i statistikkerne – endnu.

Birgit Eggert (f. 1973), ph.d., Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet

Hvis nogen af læserne har kommentarer eller bidrag til forklaringen af *Sulejma* eller andre navne med betydning, er jeg meget interesseret i at høre det (e-post: beggert@hum.ku.dk).

Figur 5: Brugen af *Ronni*, *Jensine* og *Edvard* som første fornavn i Danmark mellem 1900 og 2005 efter fødselsår inddelt i tiår (kilde: Danskernes Navne: <http://navneforskning.ku.dk/navnepaanettet/>).

Nederlandsk: et sprog der spænder vidt

Af Godelieve Laureys

Der er kun få sprog i verden, der udelukkende tales i et bestemt land, og som udgør et indiskutabelt og unikt nationalsprog. Mange lande kendetegnes ved, at der tales mere end ét sprog inden for grænserne (fx Schweiz, Belgien, Kanada og Finland). Samtidig er der mange sprog i verden, der tales i mere end ét land (fx tysk i bl.a. Tyskland, Østrig, Schweiz og Belgien).

Hvis vi ser bort fra det dansksprogede mindretal i Sydslesvig, tilhører det danske sprog netop undtagelsesgruppen, hvor der i høj grad er sammenfald mellem sprog og land. I bogen *Dansk før og nu – og i fremtiden?* (1991) skriver Erik Hansen meget rammende: "Danmark er et fredeligt og harmonisk sprogområde. Næsten alle danskere har dansk som modersmål; og næsten ingen uden for Danmark har dansk som modersmål".

Sprog som nederlandsk, tysk, engelsk, spansk og svensk, der officielt tales i mere end ét land, kaldes *pluricentriske*. Betegnelsen angiver, at sprogbrugen i det pågældende område retter sig efter flere forskellige normerende centre, som befinder sig i forskellige lande tilhørende samme sprogfællesskab. Nationsbunden sprogvariation opstår dels ved, at en stor del af kommunikationen finder sted i det nationale rum og forstærkes af fx de nationale medier, dels

ved at sprogbrugere vil markere deres egen identitet i forhold til "de andre" i samme sprogområde. Samtidig opleves et behov for at opretholde den sproglige enhed ud fra en vis historisk bevidsthed.

I pluricentriske sprog er der næsten altid tale om et magtforhold mellem et sprogligt dominerende område og et eller flere perifere områder, hvad enten det drejer sig om historisk koloniale forhold, splittelse af landsdele, der tidligere har hørt sammen, eller migration af befolkningsgrupper. Hertil kommer holdninger og vurderinger, der kan forstærke de indre modsætninger.

Nederlandsk original

Drie koppen koffie per dag goed voor mentale gezondheid
AMSTERDAM - Mannen die drie koppen koffie per dag drinken, blijven mentaal in een betere conditie dan leeftijdgenoten die helemaal geen koffie drinken. Mannen die meer dan drie kopjes per dag consumeren, hebben ook minder last van aftakelend geheugen, maar meer dan degenen die zich aan drie de dagelijkse drie koppen houden.

Se en dansk oversættelse på side 28.

Nederlandsk (eller *hollandsk*, se Lisbeth Falster Jakobsens kommende artikel om navnet på sproget) tales idag af 22,5 millioner mennesker, hvilket gør det nederlandske sprogområde indbyggermæssigt lige så stort som det samlede Norden. Nederlandsk har status som officielt sprog i Holland, Belgien og Surinam (tidligere Hollandsk Guyana) i Sydamerika. I Holland udgør nederlandsk det eneste officielle sprog, i Belgien er det det største af de tre officielle sprog (fransk, nederlandsk og tysk), og i Surinam fungerer det som det officielle administrationssprog.

Af modersmålstalere bor 16 millioner i Holland, 6 millioner i Flandern, og 500.000 i Surinam. Derudover er der et nederlandsksprog mindretal (ca. 50.000) i Nordfrankrig, som i mangt og meget kan sammenlignes med det danske mindretal i Sydslesvig. I det nye Europa nyder nederlandsk på den måde en vis anerkendelse som et regionalt kulturbærende sprog i Frankrig.

Oprindelse

Nederlandsk er et vestgermansk sprog, som har sin oprindelse hos en frankisk folkestamme, der bosatte sig i de lavtliggende (heraf *neder-*), frugtbare landområder omkring mundingerne af floderne Schelde, Maas og Ren. Siden 1100-tallet har nederlandsk været i brug som et fælles kultursprog, og de ældste litterære tekster stammer fra Flandern, som netop i middelalderen var et blomstrende kulturområde. Ligesom flamsk malerkunst og flamske gobeliner blev også flamsk religiøs litteratur kendt i

hele Europa. I 1400-tallet forenede de burgundiske hertuger for første gang store dele af de landområder, der nu er kendt som Holland og Belgien, som den nordlige del af det burgundiske rige. I den første halvdel af 1500-tallet forenede Karl V det nuværende Holland, Belgien (med undtagelse af bispedømmet Liège), Luxemborg og en del af Nordfrankrig til de såkaldte 17 forenede provinser. Enheden blev imidlertid snart sat på en prøve, og der opstod mange sociale og religiøse modsætninger mellem de nordlige og de sydlige egne, som heller ikke formåede at stå sammen mod den spanske konge Filip II. I 1585 faldt Antwerpen i spanske hænder, og Scheldefloden blev udsat for blokader, hvilket ledte til, at de 17 forenede provinser blev splittet, og at Flandern blev afskåret fra den nordlige del af sprogområdet, såvel politisk som økonomisk.

Fra og med 1600-tallet tog nationsbygningen fart i de nordlige provinser med Amsterdam som centrum. Der etableredes et enhedssprog baseret på bydialekterne i provinserne Nord- og Sydholland, bl.a. i forbindelse med den nederlandske bibeloversættelse i 1637. Mens Holland i 1600- og 1700-tallet udviklede sig til en selvstændig republik og en handelsmagt, kom Flandern under fremmed herredømme og blev således også afskåret fra den sproglige udvikling i Holland i to århundreder. Først efter Napoleonskrigene genforenedes Flandern og Holland under den hollandske konge Vilhelm I, som tilmed agtede at udpege Bryssel til hovedby i den nye enhedsstat. Vilhelm I gik meget målret-

tet til værks for at danne et enhedsrige, og han førte en ret aggressiv sprogpolitik – han grundlagde bl. a. universiteterne i Gent og Liège, som begge skulle fungere som hollandske universiteter. Vilhelms ekspansive politik vakte modstand hos det fransksprogede borgerskab i Belgien, hvilket endte med oprør og Belgiens selvstændighed i 1830. Ifølge den første belgiske grundlov var fransk det eneste nationalsprog, til trods for at en stor del af befolkningen hverken talte eller kunne forstå fransk. Det forklarer, hvorfor der i Flandern i 1800-tallet opstod en bevægelse, der minder meget om den norske frihedsbevægelse, med anerkendelsen af det nederlandske sprog som mål. I 1898 fik nederlandsk status som officielt sprog i Belgien på lige fod med fransk, og Belgien blev en tosproget stat. I første halvdel af 1900-tallet vandt nederlandsk stadig mere indpas som undervisnings- og kultursprog. Efter anden verdenskrig blev Flandern den førende belgiske region i økonomisk henseende, og sprogets stilling blev cementeret.

I hele 1800-tallet vedligeholdte de flamske intellektuelle kredse forbindelsen med Holland. Ligesom i Norge var der tale om to holdninger til udviklingen af et eget sprog. Dels var der grupper, der kæmpede for, at det nederlandske sprog i Holland og Flandern skulle være så ensartet som muligt – disse såkaldte *integrationister* talte også for en genforening af Holland og Flandern – dels var der fortalere for udviklingen af et eget flamsk sprog på grundlag af (vest-)flamske dialekter, med digteren Guido Gezelle

i spidsen. Her aner vi konturerne af dagens strategier for at bevare enheden i sprogområdet og samtidig forvalte den sproglige mangfoldighed.

"Ach"-lyd i nord, "ich"-lyd i syd

Også idag kan man iagttage, hvordan det nederlandske sprog udvikler sig forskelligt i nord og syd. Der er forskelle i udtale, ordforråd og, i mindre udstrækning, bøjning og sætningsbygning. Man kan da også med det samme høre, om det er en hollænder eller en flamlænder, der taler. Mest berømt – eller berygtet – er måske forskellen i udtalen af bogstavet /g/, som i Holland udtales ligesom *ch* i tysk *ach* [x] og i Flandern som *ch* i tysk *ich* [ç]. Der forekommer også en del forskelle i selve sprogbrugen og kommunikationsstilen. Hollændere taler fx mere direkte og kommer lige til sagen, mens flamlændere har en vis tendens til at sige tingene indirekte og med lidt mere omsvøb, fx ved at undskylde sig, når de beder om ordet (fx *Excuseer, maar ik zou toch willen opmerken dat...* (*Undskyld, men jeg ville dog gerne bemærke at...*)). Karakteristisk for de to varianter er også deres forskellige behandling af grammatisk køn. I Holland skelnes der ikke længere mellem maskuline og feminine substantiver, hvori- mod man i Flandern har beholdt et trekønssystem. Det indebærer, at man i Flandern henviser til feminine substantiver med pronomenet *zij* (femininum), mens man i Holland altid bruger *hij* (maskulinum) som et kønsneutralt pronomen, fx *de tafel (zij)*, *de school (zij)*, *de keuken (zij)*. Læg mærke til, at de tilsvarende ty-

ske substantiver også er feminine (*die Tafel, die Schule, die Küche*).

Ordforrådet

Hvad angår ordforrådet, må man skelne mellem på den ene side ord, der er forskellige, på grund af at tingene er forskellige i de to lande, og på den anden frie ordforrådsvarianter. *Remgeld* (den del af lægeregningen, som patienten selv skal betale) forekommer fx kun i Belgien, mens *meeneemhypotheek* (et lån i et hus, som man kan overdrage til en anden ejendom) kun forekommer i Holland. Når et målebånd derimod kaldes *lintmeter* i Belgien og *centimeter* i Holland, er det et eksempel på frie varianter, da målebåndet ser fuldstændig ens ud i begge lande.

Som oftest er der tale om forskelle i stil eller i hyppighed: ord som *nochtans* ('dog') og *wenen* ('græde') er forældede i Holland, men bruges ganske hyppigt i Flandern. Der kan også være tale om et låneord, der kun er trængt ind i den ene del af sprogområdet. Fx kan *fiets* ('cykel') erstattes med *velo* i Flandern (jf. fransk og tyskschweizisk), men ikke i Holland; derimod betaler hollændere *contributie*, mens flamlændere betaler *lidgeld* ('medlemsbidrag'). Nogle gange bruges et ord kun i den ene del af sprogområdet. Fx er *vluchtmisdrif* et almindeligt ord i Flandern, men i Holland omskrives det til 'det at forlade ulykkesstedet, når man har forvoldt et trafikuheld' eller 'det at være flugtbilist'. Endelig er der ord, der forekommer i begge dele af sprogområdet, men med forskellig betydning: I en hollandsk sammenhæng skal or-

det *pleegmoeder* oversættes med *dagplejemor*, mens det i flamsk svarer til *plejemor*. I Holland hilser man *goeie morgen* ('godmorgen') til midt på dagen, mens man i Flandern ikke uden ironi kan bruge dette udtryk efter kl. 10 om formiddagen.

Selvom der kan iagttages en del forskelle mellem sprogbrugen i Holland og i Flandern, er det utænkeligt, at det kunne føre til to forskellige sprog, i lighed med hvad der fx er sket med serbokroatisk, der nu af politiske grunde er blevet til to sprog, serbisk og kroatisk.

Bevidstheden om disse forhold er størst i Flandern. Det er et fast mønster ved pluricentriske sprog, at befolkningen i den sprogligt "dominerende" nation – i dette tilfælde Holland – betragter sig selv som sprogets selvfolgelige og selvskrevne tovholder og ikke finder anledning til at re-flektere så meget over normer. Som oftest sker tilpasninger også i retning mod den dominerende variant. Et eksempel på dette er betegnelsen *gekke koeienziekte* ('kogalskab'), der i starten kun blev brugt i Holland, mens man i Flandern kaldte sygdommen *dolle koeienziekte*. *Gek* og *dol* er synonymer og kan begge oversættes med *gal* (jf. dansk *gæk* og tysk *toll*). Men efter kort tid forsvandt betegnelsen *dolle koeienziekte* fra de belgiske avis-spalter og blev erstattet med *gekke koeienziekte*.

At den officielle politik både i Holland og i Flandern går ud på at bevare enheden i sproget, ses bedst af, at der er oprettet ét fælles sprognævn. I 1980 indgik Holland og Flandern en unik mellemstatslig samarbejdsaftale,

som omfatter oprettelsen af *De Nederlandse Taalunie* (Den nederlandske sprogunion). Dette fælles sprognævn er et operationelt organ for det nederlandske sprog, der fx også er ansvarlig for stavereformer, terminologi, læremidler for nederlandsk sprog og litteratur m.m. Målsætningen er at fremme og bevare det nederlandske sprog og at sprede viden om sproget og litteraturen i udlandet. *De Nederlandse Taalunie* aflægger samtidig regnskab over for den hollandske regering og den flamske delstatsregering. Da det hollandske modstykke til *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS), *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT), udkom for nogle år siden, blev de to første eksemplarer overrakt samtidig til den hollandske dronning og den belgiske konge. Det er et klart politisk udtryk

for, at det nederlandske sprog forener hollændere og belgiere.

Godelieve Laureys (f. 1949), professor i nordiske sprog ved Universitetet i Gent, Belgien.

Dansk oversættelse

Tre kopper kaffe om dagen er godt for det psykiske helbred
Amsterdam – Mænd, der drikker tre kopper kaffe om dagen, er i bedre psykisk form end jævnaldrende, som slet ikke drikker kaffe. Mænd, der drikker flere end tre kopper om dagen, lider også mindre af hukommelsestab, men dog mere end de, som holder sig til tre kopper daglig.

Nogle påfaldende vokaler: om udtalen af *stress*, *dress* og *tænke*, *penge*, *venner*

Af Niels Davidsen-Nielsen

Hvordan udtaler du de engelske låneord *stress* og *dress*? Er din udtale af vokalen i de to ord tydeligt forskellig fra din udtale af vokalen i *tres*? Det er den hos talere af konservativt rigsmål. De udtaler *stress* og *dress* på samme måde som de udtaler *pres*, med en mere åben vokal – dvs. med større afstand mellem gane og tungeryg – end i *tres*. Et flertal af unge og yngre danskere udtaler derimod låneordene så de rimer på *tres*, forskelligt fra den måde hvorpå de udtaler *pres*.

Det kan undre. På engelsk udtales vokalen i *stress* og *dress* helt forskelligt fra udtalen af dansk *tres*. Den udtales på praktisk taget samme måde som den ældre generation af rigsmålstalende danskere udtaler vokalen i dansk *pres*. Det eneste man behøver at gøre for at opnå en naturlig fordanskning af *stress* og *dress*, er at udskifte det engelske tungespids-*r* med et dansk drøbel-*r*. Så hvorfor er en udtale af låneordene med en vokal som i *tres* overhovedet opstået?

Forekomsten af den mere snævre vokal (*tres*) kan ikke forklares som en læseudtale, for svarende til det skrevne *re* er en dansk udtale som den vi finder i *tres* og *tilfreds*, langt mindre hyppig, end den vi finder i ord som *rest*, *rende*, *rense*, *ret*, *reck* osv. Grunden til at der forekommer en uventet vokal i *stress* og *dress*, må derfor være en anden.

Vokalåbning efter *r*

Jeg tror forklaringen skal søges i den udvikling at danske vokaler åbnes efter *r* (undtagen foran bagtungekonsonanter som *k* og *ng* som i *trække*, *fræk*, *dreng*). Da jeg for nylig holdt foredrag om sprog for 1.g'erne på Nørre Gymnasium i Brønshøj, erfarede jeg at de unge har svært ved overhovedet at høre forskel på *ret* og *rat*, *kræft* og *kraft*, *bræt* og *brat*, *rende* og *rande*, *skrænter* og *skranter* osv. De kan derfor heller ikke umiddelbart udtale den vokal som talere af konservativt københavnsk bruger i ord som *pres*, *kræft*, *bræt*, *rende* osv. De siger "pras", "kraft", "brat", "rande" osv.

Vokaludviklingen er foregået således: Den korte æ-vokal blev over en lang periode åbnet i stillingen efter *r* for til sidst – når der fulgte en tungespidskonsonant eller læbelydskonsonant efter vokalen – at blive åbnet helt til en åben a-vokal (fx i ord som *rest* og *tremmer*) (jf. Lars Brink og Jørn Lunds *Dansk Rigsmål 1-2* (1975) og *Udtaleforskelle i Danmark – Aldersbestemte – geografiske – sociale* (1974)). Sidste del af denne udvikling bredte sig fra lavkøbenhavnsk til andre danske udtaleformer. Den spores ret tidligt på Sjælland, viser sig klart senere i Jylland, og i højkøbenhavnsk sætter den først ind efter 1945, på et tidspunkt hvor den er afsluttet i lav-

københavnsk. I dag er vokalåbningen efter *r* til en helt åben *a*-vokal afsluttet blandt et stort flertal af unge og yngre danskere, især i København.

De unge har altså ikke den vokal til rådighed som ligner den engelske vokal i *stress* og *dress*. De kan udtale de to låneord så de rimer på *kras*, eller så de rimer på *tres*. Og valget er for de flestes vedkommende faldet på den sidste udtale.

Dette valg tror jeg også kan forklares. Afstanden fra vokalen i engelsk *stress* og *dress* op til vokalen i dansk *tres* er lidt kortere end afstanden ned til vokalen i dansk *kras*. Man skal bevæge tungen mindre for at komme til *tres*-vokalen. Men en medvirkende grund til valget har utvivlsomt været at en udtale af *stress* og *dress* som rimer på *kras*, af mange stadig blev opfattet som lavsocial, da udtalen skiftede, og derfor ikke så tiltrækkende.

Stress vs. dress

Nu har vi altså et bud på hvorfor den udtale af *stress* og *dress* der rimer på *tres*, overhovedet forekommer. Men med dette bud er der nye spørgsmål der trænger sig på. Det lader til at den udtale der rimer på *tres*, ikke er lige udbredt når det gælder *stress*, og når det gælder *dress*. For *stress* er en sådan udtale hovedformen, mens den for *dress* kun er en sideform (jf. *Den Store Danske Udtaleordbog* (1991)). Hvorfor forholder det sig sådan?

Det er ikke let at svare på. Men en tænkelig forklaring på at udtalen med en *tres*-vokal er mere udbredt ved *stress* end ved *dress*, er at *stress* er et forholdsvis sent lån. Det stammer fra omkring 1945, og på det tidspunkt

var åbningen af vokalen i den konservative udtale af *pres* allerede ved at være afsluttet i i hvert fald én toneangivende dialekt: lavkøbenhavnsk. En række dansktalende har derfor ikke haft den konservative vokal til rådighed når de skulle finde ud af hvordan de skulle udtale det nye ord, og de har således grebet til *tres*-vokalen. Låneordet *dress* stammer derimod fra tiden lige efter 1. verdenskrig, og på det tidspunkt var udviklingen kun undervejs. Den konservative vokal var derfor stadig til rådighed for langt de fleste dansktalende, og de har således kunnet vælge mellem denne lyd og vokalen i *tres*.

Tænke, penge og venner

Det er ikke bare *stress* og *dress* der har fået en mere snæver vokaludtale. Det har ord som *tænke*, *penge* og *venner* også. Nogle sprogbrugere udtaler disse ord omtrent som *tinke*, *pinge* og *vinner*. Ved ord af denne type skal forklaringen utvivlsomt søges i at der følger en nasal konsonant (*n*, *ng* eller *m*) efter vokalen.

Nasale konsonanter har nemlig ofte den virkning på foranstående vokaler, at de gør dem mere snævre. Svarende til et ord som *ventus* i latin finder vi fx *vind* i dansk, *wind* i engelsk og *Wind* i tysk – alle med snævre vokaler. Også i de romanske sprog er der mange eksempler på indsnævring af vokaler foran nasaler, således fx i fransk, italiensk, provencalsk, rætoromansk og rumænsk. Svarende til latinsk *plenus* ('fuld'), *argentum* ('sølv'), *tempus* ('tid') finder vi i rumænsk *plin*, *argint*, *timp*, og svarende til latinsk *bonus* ('god'), *montem* ('bjerg') finder vi *bun*, *munte*.

Forklaringen på at nasale konsonanter har tendens til at gøre foranstående vokaler mere snævre, skal søges i lydenes akustiske egenart. Nasale konsonanter minder akustisk om snævre vokaler, og når en vokal efterfølges umiddelbart af en nasal konsonant, kan det være svært at adskille vokalens og den nasale konsonants akustiske egenskaber. Idet man opfatter lydene, kan man derfor let komme til at tilskrive en ikke-snæver vokal en af den nasale konsonants akustiske egenskaber, idet man således opfatter vokalens som snæver selv om den ikke er det. Og næste gang man selv skal producere en vokal efterfulgt af en nasal konsonant, vælger man en snæver vokal.

Det skal tilføjes at en efterfølgende nasal konsonant langt fra altid har denne indflydelse på en foranstående vokal. Og i de tilfælde hvor nasalen falder helt bort, og hvor dens tidligere tilstedeværelse kun fremgår af skriften og af en nasalering af den foranstående vokal, ser man endda at vokalen bliver sænket, dvs. den modsatte udvikling. Mens latinsk *ventus* svarer til *vind* i dansk, *wind* i engelsk og *Wind*

i tysk, er det i fransk blevet til *vent*, der udtales uden nasalkonsonant og med en nasaleret a-vokal der er mere åben end den latinske. Men når nasal konsonanten bevares, og når der finder en påvirkning af den foranstående vokal sted, foregår denne normalt som beskrevet, dvs. i form af en indsnævring. Derfor er det absolut muligt at det er denne påvirkning der forklarer hvorfor ord som *tænke*, *penge* og *venner* findes udtalt med omtrent samme snævre vokal som i ordet *tres*.

Der kan næppe føres sandhedsbevis for at de beskrevne forklaringer på tilstedeværelsen af en overraskende snæver vokal i de ord jeg har beskæftiget mig med, er rigtige. Men de giver mening, og jeg er ikke bekendt med andre forsøg på at forklare vokalindsnævringen.

Niels Davidsen-Nielsen (f. 1937),
professor emeritus, dr.phil. og formand
for Dansk Sprognævn

Forfatteren ønsker at takke Karen
Margrethe Pedersen for forbedrings-
forslag og kritiske kommentarer.

Fra Gyldendals Hollandsk-Dansk Ordbog,
bragt med forlagets tilladelse.